

MI. : *beş günde* (dans l'espace de cinq jours, en cinq jours).

281. Bazan: uzunluğunda «de la longueur de...», miktarında «de la mesure de...», vs. manalarını ifade eder :

MI. : *adam boy-an-da bir kayu* (un puits de la taille d'un homme);
her parça-sı bir parmak uzun-luğ-a-nda-dir (her parça-sı bir parmak uzun-luğ-a-nda-dir)
 (chaque morceau [de cette chose] est de la longueur d'un doigt);
otuz yaş-ı-nda bir adam (un homme de trente ans).

INTAR. — Kesirlerin mahreci, mef. fi'h alır: Bak. § 493.

282. (Nerede) (lâtinçe: ubi?) sualine cevap olan mef. fi'h, yine mef. ileyh ve mef. anhta olduğu üzere, cümlelerin bir hedefe doğru yöneliş, veya bilâkis bir yerden ayrılış ifade edip etmediğini düşünmeğe mahal kalmaksızın bir *fiili* veya bir *hali* olduğu yerde çerçevelemeğe; o yere munhasır kılmağa yarar.

MI. : *ev-de* (otur-mak, g'ez-mek) (rester assis, se promener à la maison).

Bununla beraber, eski Osmanlı lehçesinde, manaya ve usule göre mef. ileyh alan (ve zaten daha evvelce de almakta bulunan) fiillerde bazau mef. fi'h kullanılırdı.

MI. : *qanda gideyim* (où dois-je aller? Mevlid, beyit 216);
kat-ım-da girmez; *Kırk vezir* (il n'entre pas chez moi).

Çağatayca metinlerde mef. fi'h ve mef. ileyh'in kullanımında aynıle böyle girişiklik (tedahül, confusion) misalleri görülmektedir.

(5. NİSBİ HALET, Cas relatif = ce-lenik).

283. Nisbî (türkçe karşılığıle: göre-lik) halet, *ce*, ilgec (postposition) i (Bak § 917 ve aşağısı) münasebetiyle tetkik edilecektir.

MÖLÂHAZA. — Müstesna olarak halet sonuçları, söyleyen ağzından (dolayısız kelâmlı, à discours direct) bir cümle sonuna katılabilir, Bak. § 1110.

IV KARMAŞIK EK VEYA ZAMİRLİK EK - *ki* (کـ).

(Bak. § 134, ihtar 1.)

284. Karmaşık (muhtelit, mixte) ek veya zamirlik (pronominal) ek dediğimiz bu ek, vurguyu kendine almaz ve hakikî bir uymaç (enclitique) [1] halini alır (ki daima kendisinden evvelki hece vurgulanır); diğer taraftan umumiyetle vokal ahengi kaidelerine uymaz.

Halk dilinde, katıldığı hece art vokalli ise (*ki*) suretinde söylenmekle beraber şimdiki edebiyat dilinde böylesi kabul edilmiş değildir.

[1] Yazıda kendisinden evvelki kelimeye bitişerek (fransızea: suis-je = ben miyim, gibi) onunla bir tek kelime halinde görünen ve vurgu almıyan kelimeye derler. A.U.E.

Halbuki eski metinlerde bu ekin art sınıftan kelimelerde (غی- -gı) suretinde yazıldığına şahit olan sözler görülür.

Ml. : مكره غی soñra-gı.[2] Yine Muk. § 388, ihtar 2 ve 469.

Bu ek bazan ū vokalinden sonra, kŭ de söylenir. dŭn-kŭ (Bak. daha aşağıya § 287).

Bu ek Fransızcada (étant..., qui est...) kelimelerinden sonra onun katıldığı kelimenin karşılığıyla birlikte tercüme edilir.)

285. -ki (ك) eki ancak üç nevi ifadeye katılabilir:

1° İsimlerin ve zamirlerin muzafunileyh (aitlik, génitif) haletine:

[O zaman ifadenin manası Fransızcada (qui est de..., à..., celui de...) karşılığı olur.]

Ml. : احمد كى Ahmed-iñ-ki (celui d'Ahmet).

286. — 2° İsimlerin ve zamirlerin mef. fih (locatif) haletine:

Ml. : كتيخانه مزده كى كتابلر kütüphâne-miz-de-ki kitab-l'ar (les livres qui sont dans notre bibliothèque).

287. — 3° Mekân (yer) ve zaman (çağ) zarflarına.

Bu kullanım, bundan evvelkinin hususî bir halinden başka bir şey değildir, zira zaman ve mekânda bir yerlikleyiş (localisation) ifade ediyor.

آشاعى دكان (aşağı-ki dükk'an-[tük'an] (la boutique qui est en bas, la boutique d'en bas);

كارشى كى تاغلر karşı-ki dağ-l'ar (les montagnes d'en face);

دو نكى ياغمور dŭn-ki yağmur (la pluie d'hier);

بوگونكى غزته bugŭn-ki gazete le journal d'aujourd'hui).

288. Bu muzafunileyh (aitlik, génitif) haletiyle vücade getirilen ifadeler, daima alem olarak kullanılır; diğerleri sıfat hizmetini de görebilirler.

(Alem olarak kullanılan -ki li ifadeler, Fransızcada «celui, celle, ce qui est...» ile başlıyan kelimelerin karşılığı olur [Muk. § 769 ve aşağısı]).

Yukarıda tetkik edilen üç takımda da böyledir.

1° Aitlik haletinde:

ارقداش كى arkadaş-ım-ıñ-ki (celui de mon camarade).

[2] Halk dilinde bu ekin ahenk kaidelerine uydurularak söylendiği de işidilir -onuñ-ka, oranın-ki, köprüñüñ-kü, seniñ-ki.

Aynı söylenişte fakat ayrı roldeki rabıt (bağlac, conjonction) edatı olan -ki nin de halk dilinde ahenk kaidelerine uydurulduğu görülür. gördü-kü (ki) gelmiyor, olur-ku (ki) gelmez.. (Hattâ Farsçanın buna benzer bir kelimesi: fŭn-kŭ (ki) de de böyle olur). A.U.E.

Şahıslık (personnel) zamirlerin aitlik haletleriyle vücade gelen ifadeler, hakikî mülkiyet (possessif) zamirleri sayılabilir.

بنکی *ben-im-ki* (kelimesi kelimesine: le mien, la mienne = celui "celle, qui est à moi);

سئکی *sen-iñ-ki* (le tien, la tienne);

اونئکی *onuñ-ki* (le sien, la sienne);

بئمی *biz-im-ki* (le «la» nôtre);

سئزکی *siz-in-ki* (le «la» vôtre);

اونلرکی *onl'ar-in-ki* (le «la» leur).

Bunların cemileri ise, -ki den sonra cemi eki katılarak yapılır: بنکئیلر *ben-im-kiler*, سئکئیلر *sen-iñ-ki-ler*, vs.

2° Mef. fih haletinde:

MI.: *ev-de-ki* (celui "celle, ce,, qui est à la maison);

گؤنؤلرکئدهکی *göñül-ler-iñiz-de-ki* (celui "celle, ce,, qui est à "dans,, vos cœurs);

3° Zarflarda:

اولئکی (مقدمئکی) *evvel-ki* (*mukaddem-ki*) (celui "celle, ce,, d'avant);

اولئکی گؤنئکی *evvel-ki gün-kü* (celui «celle» d'avant-hier).

289. Bu ifadeleri alem olarak kullandıkları cihetle, cemilemek ve insıraf ettirmek mümkündür.

Bunların insırafı, bir vokalle nihayetlenmiş bir takım zamirlerde görülen şu aynı hususiyeti gösterir: Müfret haletlerinin hepsinde bir sığılık *n* katılmasını. (ki bu da ک -ki ekinin zamir mahiyetinde olduğuyle izah edilir; Muk. § 254).

İnsıraflı haletlerinde ک -ki nin ی i si umumiyetle yazılmaz.

MI.: بنکی *ben-im-ki* (le mien).

aitlik	: بنکنک	} <i>ben-im-k(i)</i>	- n - iñ ;
mef. bih	: بنکئئ		- n - i ; [1]
mef. ileyh	: بنکئ		- n - e ; [1]
mef. anh	: بنکندن		- n - den ; [2]
mef. fih	: بنکنده		- n - de . [2]

[1] Bu haletlerde *n* yerine *y* ile de kullanılır: *ben-im-ki-yi*, *ben-im-ki-ye*. A.U.E.

[2] Bu haletler ise *n* yi hiç almayarak ta kullanılabilir: *ben-im-ki-den*, *ben-im-ki-de*.

Şu halde hiç olmazsa bu haletlerde müellifin § 289 da şahit gösterdiği zamir mahiyeti görülmüyor. A.U.E.

ابلدكى بلبدن بندكى قارىجه البته ايدر (Atasözü) *el-de-ki bülbül-den ben-de-ki qarınca elbette eyi-dir* (la fourmi qui est chez moi vaut certainement mieux que le rossignol qui est chez les autres);
 جبهيلر شيدىكى طاوور تفنگچى اوستلرى مەندە ايدىلر *cebeci-ler şimdi-ki tabur tûfeng-ci usta-l'arı moqûm-t-nda idi-ler* (les djebedjis étaient (correspondaient aux) maîtres armuriers de bataillon [1] d'aujourd' hui).

[1] Müellif (-ki) ekinin muhtelif rollerini sarıh bir surette birbirinden ayırt edememiş görünüyor; bızce bu ek başlıca iki rolde kullanılır:

1° Nisbet eki ki, ya -ki veya de-ki suretinde kullanılır;

2° Zamir eki ki, daima in-ki suretinde kullanılır.

1° a. nisbet eki olan -ki yalnız zaman ve mekân mefhumunu veren isimlerin sonuna doğrudan doğruya katılır, ve katıldığı ismi mensubiyet sıfatı (ismi mensup) yapar.

Ya mevsufiyle beraber sıfat terkibi halinde kullanılır: *dün-ki* (düne mensup) yağmur; *sabah-ki* (sabaha mensup) gazete; *karşı-ki* (karşıya mensup) ev;

Ya diğer sıfatlar gibi mevsufu hazif ve takdir edilerek onun yerinde isim gibi kullanılır. *dün-kiler* (yani düne mensup insanlar) daha müsterih yaşadılar, *bugün-kiler* (bugüne mensup insanlar) i bir çok endişeler kemiriyor, vs..

[bu-ki eki farsçanın nisbet -î sinin vazife itibariyle aynıdır: *nâm* (ad), *nâm-î* (ada mensup); bu dilde sonu konsonlu kelimelere sadece -î katıldığı halde, sonu vokalli kelimelere hemen de türkçemizdeki gibi -gî katılmakta olması dikkate çok değer bir hadisedir: *hâne* (ev), *hâne-gî* (eve mensup, evci). Farsçada, böyle sıfat yapıldığı gibi, sıfatlara bu ek katılarak mastar da yapılmaktadır: *sâde*, *sâde-gî* = sadelik (= sadeye mensup ehal ve keyfiyet)].

b. Bu zaman ve mekân mefhumlu kelimelerden başkasına doğrudan doğruya -ki eki katılamaz; ve katılmak için de ilkin o kelimelere (mekân, zarfiyet) manasında kullanılan (-da, -de) eki katılır; şu halde katılan, de-ki suretinde murekkep bir ektir: -ki den daha evvel kendisine başka bir unsur katılan böyle kelimeler, tabii'dir ki o unsurun manasını da -ki, nin manasına katılmış olarak bildirirler. Bu mana ise: o kelimelerde -de nin ifade ettiği zarfiyet e mensup olma fikridir; bu kelimeler de, evvelkiler gibi mensubiyet sıfatı (ismi mensup) olurlar; ve onlar gibi hem sıfat terkibi halinde, hem de mevsufları kaldırıldığı zaman mevsufları yerinde kullanılan isimler halinde bulunurlar:

ev (de) -ki (evde varolana, bulunana mensup) pazar; *başın* (da) -ki (başında bulunana mensup) ağrı; *sokak* (da) -ki (sokakta vukua gelene, yapıłana mensup) patırdı. vs.

Böyle mensubiyet sıfatları (isini mensup) ile yapılan sıfat terkiplerinin bazılarında -ki eki hazif ve takdir edilir:

Tavada yumurta, ısgarada balık, dalda kebab, suda halkalar, vs.

Bu misaller arasında (-de) nin şekil için kalarak, yalnız (-ki) nin manasına istinat eden mensubiyet sıfatları halinde kullanılanları çok olduğu da görülür: *ev* (de) -ki pazar (eve mensup pazar); *ısgara* (da)ki *balık* (ıskaraya mensup balık). vs.

Mevsuflar kaldırılıp onların yerinde isim olarak kullanılan bu mensubiyet sıfatlarındaki (-ki) lerı zamir saymak, doğru değildir: *evdeki* (= evdeki çocuk) yi kime bırakayım; *karşıdaki* (karşıdaki adam) ye söz anlatamıyorum; hasta *dünkü* (dünkü hal) ye bakınca bugün daha iyidir, vs.

Bunlar bu vaziyette kullanılan başka sıfatlar gibidir: Yeşil renk (sıfat terkibi); yeşili severim. Bilen (kimse), bilmiyen (kimse) söyler; bilen söyler, bilmiyen söyler. Gelen (kimseler) i, geçen (kimseler) i seyretmekle oyalanır; geleni geçeni seyretmekle oyalanır, vs.

BAHİS II. ZAMİR (pronom).

ŞAHİSLİK (= kimselik, personnel) *ZAMİRLER.

(Şahsî zamir, şahıs zamiri).

294. Şahıs zamirleri [1] şu aşağıdakilerdir:

[1] Şahıs zamirleri tabirini yalnız bunlara tahsis etmek doğru değildir. Hemen bütün zamirler (mütekellim, muhatap, gaip) mevkiinde olan şahısların yerlerini tutar. Hepsi şahıs zamiridir. Bu itibarla bu tabir yerinde değildir. Bunlar şahısların yerini tutan zamirlerin neveleri içinde bir nevidir ki, müphem zamirler gibi ayrık (munfasıl) zamirlerdendir. Ayrıca, bitişik (multasıl) zamirler vardır ki iki kola ayrılır: 1. İsmle bitişik olanlar, (= izafet zamirleri) + mensubiyet (-ki) zamiri 2. Fille bitişik olanlar: fiilden sonra ona bitişik olarak gelen zamirlerdir ki, bunlar fail olan şahısların yerlerini tuttukları için adına (fail) zamiri demek daha doğrudur. A.U.E.

2 Zamir eki ki, belki aynı menş'e'li olmakla beraber, yine doğrudan doğruya isimlere katılmayıp önce aidiyet eki olan -in i alır. Şu halde bu eki -in-ki suretinde mürekkep bir ek saymak daha doğrudur:

Bu vaziyette şahıs zamirlerine veya isimlere bitişik bir zamir olarak katılır, ve katıldığı isimden başka olan gaip vaziyette bir ismin (şahsın) yerini tutar. Tabiidir ki bunlar, yukarıkiler gibi mensubiyet sıfatı olamadıkları için, meselâ (benimki kitap, Ahmedinki bahçe) suretinde kullanılamaz:

Müf.	{	1 inci şahıs :	ben	} in (ın - ün, un) } ki (+ lezzer).
		2 > > :	sen	
		3 > > :	o(n)	
Ceml.	{	1 inci şahıs :	biz	} ki (+ lezzer).
		2 > > :	siz	
		3 > > :	o(n)+lar	

Öğretmenin kitab-ı resimli; benimki (-imki, kitabın yerini tutan zamir) resimsizdir; Bahçenin ağaç-ları yeşermiş; mektebinkilerde (-inkiler, ağaçların yerini tutan zamir) henüz bir hayat eseri yok, vs.

Ben, biz şahıs zamirlerine katılan aidiyet eki, $m < n$ değişimiyle im olur.

Kendisinde -ki eki bulunan kelime, ismin haletlerini aldığı zaman y veya n gibi bir sığınık konson alır:

$$evdeki - (y) i = evdeki - (n) i.$$

n nin gaip zamiri olarak düşünülmesi, bizce doğru görünmüyor. -ki sonundaki i nin gaip zamiri diye tevehhüm edilmesinden ise, bu n nin sonradan benzeşme (initisal, analogie) yoluyla getirildiğini düşünmek daha doğrudur; çünkü asıl gaip zamirlisi evdeki-si (n) i dir. A.U.E.

Müt. (1 inci şahıs)	} بن <i>ben</i> (bk. § 82 sonda);	(ل) ب <i>biz (ler)</i> ;		
Muh. (2 inci şahıs)			سن <i>sen</i> ;	(ل) س <i>siz (ler)</i> ;
Gâi. (3 üncü şahıs)			او <i>o</i> ;	اونلر، آنلر <i>on=an(lar)</i> [1].

یا بن یا سن *ya ben ya sen*;
نه بیز نه سیز *ne biz ne siz*.

295. *Şahıs zamirlerinin insırafındaki hususiyetler.*— Bunlarda müfret ve cemi mütekellimîn aitlik eki (génitif), ك - *in* yerine م - *im* olur.

بن *ben - im*;
بیز *biz - im*.

Müfret mütekellim ve muhataptaki ن *n* yerine (ك = *sağır nun*) *n̄* getirilir, ve bundan sonra da *e* yerine *a* vokali getirilerek kelimenin sigası ön sınıftan iken art sınıfa geçmiş olur. Bu hadise, eskiden mefulün-ileyh ekinde bulunan *boğazlı* nın tesirinden ileri gelmektedir (Bak. § 243, ihtar 2).

بنا *baña* (ب **bene* yerine);
سنا *saña* (س *sene* yerine, ki Anadolu'da bu söylenişe de raslanır).

Müfret gaipde de böyledir:

اونلر *oña*, آنلر *aña*.

Gaibin fazla olarak şu hususiyeti vardır ki, cemi eki ve muhtelif halet ekleri, müfret mücerret olan (ا = *o*) ya değil, kendisinde (zamirlik) bir *n* bulunan bir şekle, yani (اونلر = *on*) veya (آنلر = *an*) kelimesine katılır. Muk. § 254.

[1] Müellif buradaki *n* ye zamirlik *n* diyor, ve sonradan katılmış bir konson olduğunu söylemek istiyor. Fakat bu zamirin *o(n)a*, *o(n)u* gibi insıraflarda iki vokal arasında girmekle kalması icap ederdi. Halbuki *on*-dan, *on*-da, *on*-lar, *an*-cak; *on*-ca, *on*-ca(i)layın, vs. gibi iki vokal arasında olmadan da yine varlığı görülüyor.

Bu vaziyetlere bakarak, bunun zamir *n* si olmadığı anlaşılabilir; ve hattâ iki vokal arasında koşa (hiatus) dan kaçınmak için getirilmiş bir sığınık (intercalaire) vokal de olması lâzım gelir.

Bizce lehçemizdeki şahıs gaip zamiri yalnız müfret mücerret halinde *o* dur. Fakat gerek insıraf ekleri gerek cemi eki ve başka ekler alacağı zaman, bunun eski lehçelerdeki çeşitleri görünmektedir ki bu, *ol* dur, *l > n* değişimiyle *on* dur, ve bunun bir çeşidi de *an* dır: *on* u, *on* dan, *on* ca, *an* ca, *on* uñ, *on* lar, *on* cuk, *bun* cuk, *on* çağız, *bun* çağız. *bun*-lar, *şun*-lar; *bun*-ca, *şun*-ca, vs. deki *n* ler, *o* daki *n* ye imtisal (analogie) yoluyla gelmiş olabilir. A.U.E.

Eski osmanlıcada zamirlik *n* si olmayan cemi misalleri görülür: اولر، شولر بولر، اولر، bu-l'ar, şu-l'ar, o-l'ar (1426 yılı yazmaları, yaprak V° 119, V° 217, 218 ve öteberi yerlerde. — Lehçelerde sık sık on-l'ar yerine on-nar şekline raslanır Muk. § 191.

an şekli eskimsek (archaïque) ve kitapça (livresque) olduğu için ahenk kanununa pek uymıyan bir söylenişe yol açar, (Muk. § 163).

Bunların vurgulanma (accentuation) sına dair ihtar. — Bütün haletlerinde bunların son hecesi vurgulanır. Bununla beraber müfredin aitlik (génitif) inde ve mef. bihinde sık sık zamirin kendisi de vurgulanır: be°n-i, se°n-i. Eskimsek şeklinde ise ekseriya böyle olur: a°n-ı [1].

296. ŞAHIS ZAMİRLERİNİN İNSİRAFI.

HALETLER.	MÜTEKELLİM (söylevci) 1 inci şahıs.	MUHATAP (dinlevei) 2 inci şahıs.	GALP (yitkin) 3 üncü şahıs.	
			ŞİMDİKİ ŞEKİL.	ESKİ ŞEKİL.
MÜFRET.				
Mücerret.	بن <i>ben</i>	من <i>sen</i>	او <i>o</i>	
Aitlik.	بن <i>ben-im</i>	منك <i>sen-iñ</i>	اونك <i>onuñ</i>	انك <i>an-iñ.</i>
Mef. bih.	بنی <i>ben-i</i>	منی <i>sen-i</i>	اونی <i>onu</i>	آنی <i>an-i.</i>
Mef. ileyh.	بنا <i>bañ-a</i>	سنا <i>sañ-a</i>	ونا <i>oñ-a</i>	آنا <i>añ-a.</i>
Mef. anh.	بندن <i>ben-den</i>	سندن <i>sen-den</i>	وندن <i>on-dan</i>	اندن <i>an-dan.</i>
Mef. fih.	بنده <i>ben-de</i>	سنده <i>sen-de</i>	ونده <i>on-da</i>	انده <i>an-da.</i>
CEMİ.				
Mücerret.	بیز <i>biz</i>	سیز <i>siz</i>	اونلر <i>onl'ar</i>	آنلر <i>anl'ar.</i>
Aitlik.	بیزیم <i>biz-im</i>	سیزیم <i>siz-iñ</i>	اونلرک <i>onl'ar-iñ</i>	آنلرک <i>anl'er-in*</i>
Mef. bih.	بیزی <i>biz-i</i>	سیزی <i>siz-i</i>	اونلری <i>onl'ar-ı</i>	آنلری <i>anl'er-i.</i>
Mef. ileyh.	بیزه <i>biz-e</i>	سیزه <i>siz-e</i>	اونلره <i>onl'ar-a</i>	آنلره <i>anl'er-e.</i>
Mef. anh.	بیزدن <i>biz-den</i>	سیزدن <i>siz-den</i>	اونلردن <i>onl'ar-dan</i>	آنلردن <i>anl'er-den.</i>
Mef. fih.	بیزده <i>biz-de</i>	سیзде <i>siz-de</i>	اونلرده <i>onl'ar-da</i>	آنلرده <i>anl'er-de.</i>

Türkçenin, içlerinde muhtelif şahıs zamirleri bulunan hususî çalım (idiotismes) larından bir kaçını şurada veriyoruz:

بنا باق *baña baq*; (fransızcada: dis donc, samimî olarak bir şey sorulacağı zaman);

[1] Bizce, zamirlerin ekli hallerindeki bu vurgulanışı şivemize uygun olmayıp vurgular, yine ekterdedir A.U.E.

سنى كيدى بنى بيلمز *sen-i gidi ben-i bil-mez* (fransızcada: attends un peu, tu ne sais pas à qui tu as affaire: hele dur, ben sana gösteririm. — *gidi* kelimesi küfürlük manasını çok kaybetmiştir [1]);

سزه نه *siz-e ne* (cela ne vous regarde pas; que vous importe?);

زده *biz-de* (dans notre pays, chez nous);

ززه *biz biz-e* (par nous mêmes, entre nous).

297. Şahıs zamirinin müfret gaibi, işaretlik (démonstratif) zamirlerden birinin sigasıyla iltibas eder (yani bu iki siga aynı şekilde olup bir birine karışır). Esasen bu şahıs zamiri, manaca zayıflamış bir işaretlik zamirden ibarettir (aşağı lâtinedeki «ille» kelimesinde de bu böyle idi). Bak. § 311 ve aşağısı.

298. Bir zamirin mutlak (saltık) haleti, bir alemin mutlak haletinden (bakınız § 239 ve aşağısı) farklı olarak ancak *fail haleti* vazifesini görmesindedir. Filhakika bir zamir, sarih meful ise *daima* mef. bih haletini ve ve isimlik (nominal) bir mütemmim ise *daima* aitlik (génitif) haletini alır. Bunun neticesi olarak zamirler hakkında, bir mücerret haleti vardır, demek yerinde olur; bu mütalea, bütün zamirlere şamildir.

299. Cemi alâmeti - *ler*, şahıs zamirlerinin ancak gaibinde bulunur. *biz* ve *siz* kelimeleri, bu ekin yardımı olmadan da kendi kendilerine cemilik ifade ederler. Bununla beraber bunlar bazan mubalâğa (amplification)lı cemi için bu ekle beraber olarak ta kullanılırlar. (Muk. § 213).

بز *biz-ler*; سزل *siz-ler*.

300. Şahıs zamirlerinin kullanılışı iki halde ihtiyaridir:

1° Şahıslık bir fiil sigasının (§ 1187) faili vazifesini gördükleri zaman;

MI. : او (o) *hasta-dir*;

بن (ben) *al'-dt-m*.

Bu takdirde fiilin sigası, (mütekellim, muhatap, veya gaip) şahıs göstermeğe kâfidir.

2° Kelâmda (kendilerine bir *irca alâmeti* "indice de rappel," hizmetini gören) mülkiyet ekiyle bulunduğu zaman:

MI. : چانم *çanta-m*.

Burada şahıs, bizzat mülkiyet ekiyle gösterilmiştir.

[1] (*gidi*) kelimesi, lehçemizdeki *kötü* (Dergi: deyyüs) kelimesinin lehçelerdeki bir başka çeşidi gibi görünüyor A.U.E.

İHTAR. — Yukarıda gösterilen iki halde şahıs zamirinin kullanılması, sadece şahsın gösterilmesinde ısrar edilmek dolayısıyledir:

أَلم (ن) (*be°n*) *al'dım* (yani başkası değil; sadece ben);

أوسته در (و) (*o°*) *hastadır* (yani başkası değil, sadece o);

چانطم (نم) (*be°n-im*) *çanta-m* (yani başkasının değil, sadece benim) [1].

301. *Konuşmada şahıs zamirlerinin kullanımına dair mütalealar.* — Mütekellimde bazan ن *ben* yerine ب *biz* kullanılır. Bu yolda kullanım daha teklifsiz ve samimî ve bazan da mütevazı sayılıyor. Ekscriyetle bunun yerine kullanılan بنده-نیز *bende-niz* (yani, köleniz) tabiri (§ 232), bugün artık (1908 inkılâbından sonra) pek mübalâğatlı bir ihtiram ve saygı kelimesi sayılıyor.

İstanbul kullanımında muhatap zamirleri olan سن *sen*, سز *siz* zamirleri arasında içtimâî bakımdan görülen fark ovelkinin teklifsiz ve lâubalî, ikincisinin saygılı ve hürmet-kâr olmasındadır. Tıpkı fransızcanın (toi) ve (vous) mukabil şahıs zamirleri gibi. Taşralarda ve bilhassa köylerdeki kullanım, sonli konuşmadan gayrisını tanımaz. Muk. Eski Osmanlı lehçesi için, «MENINSKI, *Inst.*, II, 4: *attamen...*».

Gaibin zatından kendi huzurunda bahsedildiği zaman müfret yerine cemi gaip şahsını kullanmasıyla daha nezaketlice ve daha terbiyeliçe davranılmış olur.

Nihayet, bilhassa saygılı ve gönül okşar olmak istenilirse سز *siz* yerine ذات-نیز *zât-ıñız*, ذات-عالیکز *zât-ı âli-ñiz* veya ذات-عالیلری *zât-ı âli-leri* kullanılır.

کندی *kendi* zamiri.

302. Şahıs zamirlerinin tekitlisi, türkçede (ilk hecesi vurgulu olan) کندی *k'endi* [2] kelimesine mülkiyet eklerinin ilâvesiyle yapılır.

Müfret.		Cemi.	
کندیم	} <i>k'endi-</i>	کندیمز	} <i>k'endi-</i>
کندیك		کندیكز	
کندیسی		کندیلری	
	} <i>m;</i>		} <i>miz;</i>
	} <i>ñ;</i>		} <i>ñiz;</i>
	} <i>si;</i>		} <i>leri.</i>

303. Bütün bu ifadeler muttarit olarak insıraf ederler. Müfret gaipte کندیسی *kendi-si* yerine ekseriya kısaca کندی *kendi* denilir.

[1] Müellif bu zamirleri hep vurgulu farzettği için kendi diline, bu hasr-ü tabis manasını verecek surette tercüme ediyor.

Fakat bu manalardan ayrı olmak üzere, ve mütekellimden başkası için failia şahsı şüpheli kalır endişesiyle, ayut şahıs zamirleri vurgusuz olarak ta yalnız tekit ve tasrih için kullanılır.

ben aldım fiilindeki *m* zamiri mütekellim olduğu halde fiilden evvel bir vurgusuz mütekellim zamiri olan (ben) gelmesi, sadece bu (m) yi tekit ve tasrih içindir. Diğer misallerde de hep böyle manalarla şahıs zamiri vurgusuz olarak ta getirilir. A.U.E.

[2] Müellifin bahis ve kaydettiği gibi vurgu, *k'endi* kelimesinin ilk hecesinde değil, ikinci hecesindedir. A.U.E.

MI : *kendi* كندی کیدر صویه (atasözü) *iki yaş-ı-nda-ki sıp k'endi gid-er su-ya* (un ânon de deux ans va lui-même à l'eau).

Muk. nezaket cem'i için (kendi-leri کندیلری) yerine (kendi-ler کندیلر) kullanılması NĀ'İMĀ, III, 171.

Böylece kullanılan (*kendi* كندی) kelimesi kendilerinde gaip mülkiyet eki bulunan kelimeler gibi (bütün haletlerinde *n* konsonunun da katılmasıyla; muk. § 254) insıraf eder:

Aitlik.	كندیك	} <i>kendi-n-</i>	} <i>iñ</i> ;			
Mef. bih	كندی			} <i>i</i> ;		
Mef. ileyh	كندیه				} <i>e</i> ;	
Mef. anh	كندیندن					} <i>den</i> ;
Mef. fih	كندینده					

MI.: *k'endi-n-den* كندیندن (Sua sponte, de son propre mouvement, de soi-même).

304. *kendi* كندی kelimesinin bu tarzda insırafı sonrakıdır. Hattâ on dokuzuncu asrın metinlerinde bir vokalle nihayetlenen isimlerin âlelâde misallerine mutabık olmak üzere, *kendi* كندی — veya uzun müddet yazıldığı üzere *kendü* كندو — kelimesinin şöyle bir insırafı görülüyor :

Aitlik.	كندوك	} <i>kendü-</i>	} (<i>n</i>)- <i>ūñ</i> ;	
Mef. bih.	كندوی			} (<i>y</i>)- <i>ū</i> ;
Mef. ileyh.	كندویه			

305. Bu zamir ekseriya mutavaat (réfléchi = münakis, dönüşken, yedingen) zamiri gibi kullanılır.

MI.: *evlād-ı-nı döv-mi-y-en soñ-u-nda k'endi-ni döv-er* (celui qui ne bat pas ses enfants, finalement se donne des coups à soi-même - pour se punir de ne l'avoir pas fait).

306. Bu takdirde *kendi* كندی kelimesi tekrarlanabilir.

MI.: *biçāre adam k'endi k'endi-si-n-e de-yordu ki...* [1] (le pauvre homme se disait à soi-même que...).

O zaman ilk *kendi* كندی kelimesi sıfat olarak [2] kullanılmış olur. Bak. daha aşağıda § 309. Bu mükerrer şeklin mef. ileyhi zarf olarak ta kullanılabilir:

k'endi k'endi-m-e كندی كندیمه
k'endi k'endi-ñ-e ; vs. كندی كندیڭ

[1] «*y*» den evvel gelen (*e*) ler daha ziyade *i* söylenir: *di-yor*. A.U.E.

[2] 309 uncu benttekiler sıfatlıdır. Fakat buradaki *kendi* kelimesi, müellifin ifadesine göre sıfat değildir. Sıfat olsa yanı başındaki diğer *kendisine* kelimesini tavsif etmiş olurdu; burada: *biçare adam(ın) kendisi, kendisine diyordu ki...* manasındadır. A.U.E.

MI. : *çocuk-l'ar k'endi k'endi-niz-e sūnda-l'dar çik-ma-yın-z* (enfants, ne sortez pas de vous-même (sans aide) de la barque).

307. Müfret gaip olan *k'endi-si* kelimesi, alelâde şahıs zamirinin müfret gaibi olan *o* manasıyla sık sık kullanılır.

MI. : *hissed-er-di ki bu kadın k'endi-si-ni sev-me-yor.* [1] (il sentait que cette femme ne l'aimait pas);
... *k'endi-si iddi'ā ed-iyor ki...* (il prétend que...).

308. *kendi* kelimesi izafet terkibi (rapport d'annexion) nin ikinci haddi [2] olabilir.

MI. : *kaḫaḫat kim-de? vaḫ'ā-niñ k'endi-si-nde* (à qui la faute? à l'événement lui-même).

Bu vaziyette *k'endi* kelimesi bu kısaltılmış şekliyle, mülkiyet ekini almış sayılır.

MI. : *kız-ın k'endi-ne deḡil, belki iffet-i-ne cesāret-i-ne ūşık ol'dum* (je devins amoureux moins de la jeune fille elle-même, que de sa chaste vertu et de son courage).

309. *kendi* kelimesi sık sık sıfat olarak ta kullanılır; o zaman kendisinde mülkiyet eki bulunan bir isimden evvel gelir, ve bunun gösterdiği manayı takviye (tekit) eder.

MI. : *k'endi ev-im* (ma propre maison);
k'endi el-i-ile (de sa propre main).

310. Bazan halk dilinde *k'endi* kelimesi, küçültme eki olan *-cik* (Bak. § 509) katılarak ta kullanılır ki, bu *-cik* şefkat manasında olur:

MI. : *k'endi-ciğ-i bunu söyle-di* (il l'a dit lui-même, le cher homme)[3]

[1] *sev-me-yor* kelimesindeki *me* nin *e* si de *y* den evvel *i* söylenir: *sev-mi-yor*. A.U.E.

[2] Müellifin ikinci had dediği, (muzaf) tr. A.U.E.

[3] Bizce bunda müellifin dediği gibi şefkat manası değil, küçültme (tasgir) yoluyla (tahdit ve hasretme) manası vardır; ve *-cik* bunda (sırf, munhasıran) manasını vermektedir: kendiciği = (sırf, munhasıran kendisi). Muk. sevdiğim = (munhasıran sevdiğim); bildi-ceğin (munhasıran bildiğin) gibi ki *gör-dük*, *bil-dik* suretinde fiilden türeme kelimelere (meselâ *gündüz-ün*, *kış-ın* gibi kelimelerde görülen) zaman ve haliyet eki *-in* katılmakla olur; yine meselâ *bin-diğ-in* suretinde ve (binerek) manasında haliye bağlaç (gérondif) ları kullanılacakken, bunun yerine bu defa *-cek* ekinin katılmasıyla *bin-dik* te ki *k* düşürülerek yapılan *bin-di-ceğ-in* sigası eski Rumeli lehçesinde kullanılmakta idi ki, buradaki *-cek* te (hasır ve tahdit) e yakın (hele bir kere, tahsisen) gibi manalar vermektedir:

yarın kara vapur-un-a bin-di-ceğ-in (= hele bir kere şimendifere bindiğim zaman);
yüz-ün-e bak-dı-cağ-ın; («birkerecik, tahsisen, hele» yüzüne baktığım zaman);
-şura-dan şöyle sap-tr-cağ-ın gid-er-iz; (= şuradan şöyle «birkere, tahsisen» saptığımız zaman) gideriz. Sabır-ü sebat, 2 nei perde — Abdülhak Hâmit. A.U.E.

IHTAR 1. — Eski Osmanlı lehçesinde *k'endi* zamiri [1] *g'endi* suretinde söylenirdi. Bunun hakkında Muk. VIGUIER S. 53. Osmanlıca'nın en eski metinlerinde şöyle karıntı (crase) larda görülür. *گندوزم g'endözüm, g'endözün* vs., ki *k'endim, k'endiñ* vs. nin madaşlar (müteradif) ıdır; ve şöyle teşekkül etmiştir:

g'endi + öz + mülkiyet eki.

öz kelimesi (Muk. § 243, ihtar 2) Osmanlıca'nın *k'endi* kelimesindeki aynı mana ile şark türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır. Muk. Uygurcada buna benzer bir karıntı (crase) *ät'öz-üm* (*گندوم*). Muk. Urança lehçesinde *pot*, Kaç. lehçesinde *pos*, Alt. lehçesinde *poy* (Osmanlıca *boy*) = boy, vücut.

IHTAR 2. — *گندیلگندن k'endil-liğ-inden* ifadesi, (kendi teşebbüsüyle = de sa propre initiative) manasındadır. (Muk. § 528).

II. İŞARETLİK (démonstratif) ZAMİRLER. X

(İşaret zamirleri).

311. Umumî olarak kullanılan işaret zamiri, *ş. bu* kelimesidir.

Çok veya az uzak şeyleri işaret etmekte bir fark gözetmek istenilirse şöyle kullanılır:

[1] Ötedenberi türkçe gramerlerde şahıs zamiri olarak gösterilen bu kelime, bizce hakikatte bir şahıs zamiri olarak mevzu değildir. D. L. T. II. 25. 157. istikamet almak, ve doğru olmak, ve bu manadan aşarak halis, öz olmak (bak.) dergi: *köni* = doğru, muhlis, samimi) manasındaki *kön-mek* mastarının (*gör-dük, bil-dik*) sigaları suretinde bir *kön-dük* (= mustakim olan, halis, muhlis, öz olan) sıfatı olacak ki, lehçemizdeki *k'endi* kelimesi işte bundan, vokal değişimi ve sonundaki *k* konsonunun düşümüyle doğmuş görünüyor.

Fakat lehçemizde *kendi* kelimesinin sıfat halinde kullanılması mahdütlanmış, ve ancak sıfat terkibi halinde iken mevsufları izafet zamiri ekiyle bulunanlara muhassır kalmıştır.

kendi iş - im, - iñ, - i, - imiz, - iñiz, - leri.

gibi ki, bana, sana, ona vs. ye ait doğrudan doğruya olan, halis muhlis, öz olan iş demektir. Mevsufu hazif ve takdir edilen her sıfat gibi bu kelime de, (zat, şahıs, nefis, öz) isimleri yerinde kullanılarak izafet zamiri ekleriyle beraber bulunur:

kendi-m, - iñ, - si, - miz, - ñiz, - leri.

gibi ki, mütekellime (bana, bize), muhataba (sana, size), gaihe (ona, onlara) ait zat (şahıs, nefis, öz) demek olur.

İşte ilkin (doğrudan doğruya olan), sonraları (halis muhlis olan, asıl olan, *çzat*) manasındaki bu kelime, en sonra sadece (zat, şahıs, nefis) manası yoluyla ki, yalnız bu şekilleriyle lehçemizde zamir gibi kullanılmaktadır.

Eski lehçelerde (*kendüzüm, kendüzün, kendüzü*) vs. suretlerinde kullanılanlar ise: *kendi öz-üm, - üñ, - ü* vs. suretlerindeki sıfat terkiplerinin mevsufları yine izafet zamirleriyle beraber olanlarından ibarettir ki bunlar, karıntı (crase) ye uğrayarak bir kelime gibi yazılıp söylenmiştir. Bunların arasında gaihe izafet ekiyle görünen *kendi-özi* = *kend'özi* terkiplerini başka bir teşekkül yoluyla vücutte gelen *kendi-si* sözünün menşei saymak doğru değildir. A.U.E.

bu , yakın şeyleri işaret etmekte;
شو *şu*[1] } , uzak şeyleri işaret etmekte.
او *o*

شو *şu* ve *او* *o* arasındaki farka gelince: *şu* kelimesi, uzak fakat yine göz erimi dahilinde olan şeyleri, halbuki *او* *o* kelimesi işaretle gösterilemeyecek olan şeyleri ifade eder.

شو *şu* *bu*, bilinmedik ve mühimsenmedik her şey (kimse, şahıs) hakkında kullanılır.

İHTAR. — Bazan, *اوتهکی* *öte-ki* kelimesi de işaret kavramıyla kullanılır ki, bu kelime (ötedeki, uzaktaki) manasında olup (*شو* *şu* ve *او* *o* nun müradifi olarak) uzak şeyleri ifade etmekte kullanılır. Mnk. S. 906 ve 907. *اوتهکی* *öte-ki* kelimesi, manaca *برای* *beri-ki* (= *beri-de-ki*, beri taraftaki) kelimesinin zıddıdır. Birleşik *اوتهکی* *öte-ki* *برای* *beri-ki* zamirleri *شو* *şu* *bu* (Bak. yukarıya) tabiriyle aynı manadadır.

Uzaklaşık şeylerin gösterilmesi, pek tabii bir mana yayılması (tanım) ile, muhtelif şeylerin gösterilmesi manasına çevrilir (Bak. § 343, ihtar).

İŞARET ZAMİRLERİNİN İNSIRAFI.

312. İşaret zamirleri, *او* *o* zamiri gibi yani bir zamirlik *n* alarak (Bak. yukarıda § 295 ve 296) insıraflanır:

1. Müc.	. . .	<i>bu</i>	;	<i>شو</i>	<i>şu</i>	;
2. Aitlik.	. . .	<i>bunuñ</i>	;	<i>شونك</i>	<i>şunuñ</i>	;
3. Mef. bih.	. . .	<i>bunu</i>	;	<i>شونی</i>	<i>şunu</i>	;
4. Mef. ileyh.	. . .	<i>buna</i>	;	<i>شوكا</i>	<i>şuna</i>	;
5. Mef. anh.	. . .	<i>bundan</i>	;	<i>شوندن</i>	<i>şundan</i>	;
6. Mef. fih	. . .	<i>bunda</i>	;	<i>شونده</i>	<i>şunda</i>	.

بونلر *bun'ar* (celles-ci, ceux-ci) ve *شونلر* *şun'ar* (celles-là, ceux-là) zamirleri muttarit olarak insıraflanırlar.

[1] *شو* *şu* kelimesindeki *ş* nin manalık (sémantique) mahiyeti hakkında Bak. 1041 inci bendin ihtarına. J. D.

[2] Fransızcada bunların karşılıkları sırasıyla şöyledir:

(*bu*) lularda: 1. celui-ci, celle-ci, ceci, ce, c'; 2. de celui-ci, de celle-ci, de ceci, de 3. celui-ci, celle-ci, ceci; 4. à celui-ci, à celle-ci, à ceci, «y»; 5. de celui-ci, de celle-ci, de ceci, «en»; 6. en (dans, chez) celui-ci, en (dans, chez) celle-ci, en (dans, chez) ceci, «y».

(*şu*) lularda: bunlar da (*bu*) luların aynıdır; yalnız fransızca (ci)li olanlarının yerine (*la*) getirilmeli.

o, işaret zamiri olarak kullanıldığı zaman fransızcada *şu* zamirine karşılık olan aynı kelimelerle ifade edilir. J. D.

İHTAR. — İşaret zamirleri mülkiyet zamirlerini almağa müsait değildirler.

Bununla beraber *هو شو* *şa bu* suretindeki ifade, haber (prédicat) i *وار* *var* kelimesi olan isim cümlelerinin gaibinde mülkiyet zamirini alır:

هو شومی بو می وار *şa-su bu-su var* (il a toutes sorte de choses) [1].

313. Türkçede (fransızcada olduğu gibi) işaret zamiri, şunlara ait olabilir.

a. Canlı bir meşhuma :

MI. : *بوناک لائیردیسنه باق* *bunañ l'akırdı-sı-na bak-ma* (ne regarde pas «ne fais pas attention» aux paroles de celui-ci, de celle-ci «de cette homme, de cette femme».

b. Cansız bir meşhuma :

MI. : *بو قیریقدر* *bu kırık-dır* (celui-ci «ceci» est cassé);
شوناک رنگی دها تو بو *şunañ reng-i daha koyu* (la couleur de celui-ci «de celâ» est plus foncée (fransızcada bazan müzekker bazan müennes zamirlerle, bazan en, y, ça, cela, ceci gibi bitaraf zamirlerle).

c. Ortaklaşık bir meşhuma veya bir hükme :

MI. : *بو قولایدر* *bu kolay-dır* (c'est facile «de faire telle ou telle chose»);
او یکا چوق تحف کلدی *o baña çok to(h)af g'el-di* (cela m'a paru très drôle «ce qu'un tel a fait ou dit»);
بوناک فرقته وارمدم *bunuñ fark-ı-na var-ama-dım* (je n'ai pu le comprendre).

314. *Müphem* (indéfini) *manalı işaret zamirlerine dair mülâhazalar* [2]. — Bunlar umumiyetle müfret haletinde kalmakla beraber bazan cemi alâmetini alabilirler.

MI. : *هله شونلره باق* *hele şun'ar-a bak* (voyez-moi ça, un peu!).

315. Bunların yerine *بورامی* *bura-sı*, *شورامی* *şara-sı*, *اورامی* *ora-sı* (Muk. § 384 ve 392) ifadeleri kullanılabilir.

MI. : *بورامی میداند* *bura-sı meydan-da* (c'est évident);
شورامی اونوتماملیکه [3] *şara-sı-nı unut-ma-malı ki* (il ne faut pas oublier (ceci) que...);
اورامی اویله *ora-sı öyle* (c'est vrai; c'est ainsi);
اورامی کی بیلیر *ora-sı-nı kim bilir?* (qui le sait).

[1] Yalnız bu gaip şekli değil, mütekellim ve muhatap şekilleri de kullanılır: *şu-m var*, *bu-m var*, *şu-ñ var*; *bu-ñ var*, *şu-muz var*; *bu-muz var*; *şu-ñuz var*, *bu-ñuz var*; *şu-su var*, *bu-su var*; *şun-ları var*, *bun-ları var*, *dedim*; *inanmadılar*. A.U.E.

[2] (şu bu) mücerret ve insıraflı halleriyle, işaret zamiri olmaktan çıkarak müphem zamirler rolünde de bulunurlar: *sen şunun bunun* (müphem kimselerin) *dediğine bakma*. Çarşıdan *şunu bunu* (müphem şeyler, öteberi) *aldım*.

Şu halde gerek müfretlilerini, gerek cemililerini müphem zamirler bahsine bırakmak daha iyi olur gibi görünüyor. Burada *öteki beriki* tabirlerini de unutmamalı A.U.E.

[3] Bu misalde olduğu üzere, bağlantılı (vasli, relatif) bir cümlenin mercii olarak ekseriya kullanılan *şara-sı* kelimesidir. J.D.